

भाषांतरित साहित्य आणि आधुनिक तंत्रज्ञान कोमल साळुंखे

के. एल. ई. संस्थेचे जी. आय. बागेवाडी कला, विज्ञान आणि वाणिज्य
महाविद्यालय, निपाणी.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17259923>

ABSTRACT:

मानव सभ्यतेच्या इतिहासात भाषांतरित साहित्य सांस्कृतिक संवाद आणि विचारांच्या देवाणघेवाणीसाठी अपरिहार्य ठरले आहे. प्रस्तुत लेखात आधुनिक तंत्रज्ञान (उदा. मशीन ट्रान्सलेशन, AI) आणि भाषांतराचा संगम कसा साधला गेला याचा वेध घेण्यात आला आहे. तंत्रज्ञानामुळे भाषांतराची गती, व्यापकता आणि सहज उपलब्धता वाढली आहे, ज्यामुळे जागतिक स्तरावर ज्ञान आणि साहित्याचा प्रसार जलद झाला आहे. मात्र, या प्रक्रियेत साहित्याचा भावार्थ आणि कलात्मकता हरवण्याची आव्हानेही आहेत. गुणवत्तापूर्ण भाषांतरासाठी मानवी संवेदनशीलता आणि तांत्रिक साधने यांचा योग्य समन्वय आवश्यक आहे, असा निष्कर्ष यात मांडला आहे, ज्यामुळे साहित्य आणि संस्कृती अधिक समृद्ध होतील.

KEYWORDS:

भाषांतरित साहित्य, आधुनिक तंत्रज्ञान, मशीन ट्रान्सलेशन, सांस्कृतिक संवाद, मानवी अनुवादक.

प्रस्तावना:

मानव सभ्यतेच्या इतिहासात भाषा, साहित्य आणि संस्कृती यांना अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. प्रत्येक समाज आपली विचारसरणी, भावविश्व, इतिहास आणि संस्कृती व्यक्त करण्यासाठी साहित्याची निर्मिती करतो. परंतु एका भाषेत लिहिलेल्या साहित्याचा लाभ इतर भाषिकांना घेता यावा यासाठी "भाषांतर" ही प्रक्रिया अपरिहार्य ठरते. आजच्या जागतिकीकरणाच्या युगात भाषांतरित साहित्य हे सांस्कृतिक संवादाचे प्रमुख माध्यम झाले आहे.

दुसरीकडे, आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या क्रांतीमुळे भाषांतराची गती, व्याप आणि गुणवत्ता यामध्ये क्रांतिकारी बदल झाले. तंत्रज्ञानामुळे भाषांतरित साहित्याचा व्याप वाढला असला तरी काही आव्हानेही आहेत. मशीन ट्रान्सलेशनमुळे भावार्थ हरवण्याची शक्यता असते. मानवी अनुवादकांची संवेदनशीलता, संस्कृतीची सूक्ष्मता आणि साहित्यिक सौंदर्य यंत्रणेने पूर्णपणे पकडणे कठीण आहे. त्यामुळे मानवी सर्जनशीलता आणि तांत्रिक साधने यांचा योग्य संगम घडल्यास दर्जेदार भाषांतर साध्य होऊ शकते.

यामुळेच "भाषांतरित साहित्य आणि आधुनिक तंत्रज्ञान" हा विषय आजच्या काळात अत्यंत महत्त्वाचा ठरतो. या विषयाचा अभ्यास केल्याने जागतिकीकरण, सांस्कृतिक संवाद आणि साहित्याचा व्याप कसा वाढत आहे याची जाणीव होते. या करिताच हा विषय आजच्या काळात अभ्यासण्यासारखा ठरतो.

भाषांतराचे महत्त्व:

भाषांतर म्हणजे केवळ एका भाषेतले शब्द दुसऱ्या भाषेत रूपांतरित करणे नाही, तर ती एक सर्जनशील व सांस्कृतिक प्रक्रिया आहे. भाषांतरामुळे भिन्न भाषिक समाजामध्ये संवाद घडतो, विचारांची आदानप्रदान होते आणि साहित्याचा व्याप वाढतो.

सांस्कृतिक देवाणघेवाण:

भाषांतरित साहित्य हे विविध संस्कृतींना जोडणारा सेतू आहे. एखाद्या समाजातील परंपरा, श्रद्धा, रुढी, कला आणि जीवनपद्धती इतर समाजापर्यंत पोहोचवण्याचे कार्य भाषांतर करते.

उदाहरणार्थः भारतीय वेदउपनिषदांचे परकीय भाषांमध्ये झालेले अनुवाद जगभर भारतीय तत्त्वज्ञान पसरवतात.

साहित्याचा परिचयः भाषांतरामुळे एका भाषेत लिहिलेले मौलिक साहित्य जागतिक स्तरावर वाचले जाते. शेक्सपियर, टॉल्स्टॉय, दोस्तोयेव्स्की, गोएथे, काफ्का यांचे साहित्य भारतात भाषांतरामुळे पोहोचले. तसेच संत तुकाराम, रवींद्रनाथ टागोर, प्रेमचंद, शिवाजी सावंत यांसारख्या भारतीय लेखकांचे विचार परदेशात पोहोचले.

ज्ञानाचा प्रसारः विज्ञान, इतिहास, समाजशास्त्र, वैद्यक, कायदा यांसारख्या क्षेत्रातील माहितीचे आदानप्रदान भाषांतरामुळे शक्य झाले. यामुळे शिक्षण व संशोधन क्षेत्र समृद्ध झाले.

उदाहरणार्थः न्यूटन, डार्विन, आईन्स्टाईन यांच्या ग्रंथांचे विविध भाषांतील अनुवाद झाल्यामुळे त्यांचे ज्ञान सर्वत्र पोहोचले.

राष्ट्रीय एकात्मतेस हातभारः

भारतासारख्या बहुभाषिक देशात भाषांतराचे विशेष महत्त्व आहे. मराठी, हिंदी, बंगाली, तमिळ, कन्नड इत्यादी भाषेतील साहित्य परस्पर अनुवादित झाल्यामुळे विविध प्रादेशिक संस्कृती एकमेकांच्या जवळ आल्या. त्यामुळे राष्ट्रीय एकात्मतेची भावना दृढ झाली.

मानवतेचे मूल्य जपणारे साधनः

भाषांतरित साहित्यामुळे एका समाजातील संघर्ष, वेदना, आनंद, आकांक्षा दुसऱ्या समाजाला समजतात. यामुळे परस्पर सहानुभूती, समज आणि सहअस्तित्वाची भावना निर्माण होते.

भाषांतर आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा संगम

भाषा ही मानवजातीच्या संवादाचे मूलभूत साधन आहे. प्रत्येक समाज आपली संस्कृती, परंपरा, विचार आणि अनुभव साहित्याच्या माध्यमातून जपतो. परंतु एका भाषेतले साहित्य दुसऱ्या भाषकांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी भाषांतर आवश्यक आहे. तसेच डिजिटल साधनांच्या वापरामुळे भाषांतर सहज, झटपट आणि व्यापक झाले आहे. गुगल ट्रान्सलेटर, डीपएल, मायक्रोसॉफ्ट ट्रान्सलेटर यांसारख्या साधनांनी भाषांतर प्रक्रिया सर्वसामान्यांच्या हातात पोहोचली. यामुळे सामान्य

वाचकाला जगभरातील कोणत्याही भाषेतील साहित्य वाचणे शक्य झाले.

भाषांतर आणि तंत्रज्ञानाच्या संगमात कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) ही एक महत्त्वाची क्रांती ठरली आहे. मशीन ट्रान्सलेशन आणि नैसर्गिक भाषा प्रक्रिया यांच्या सहाय्याने संगणक भाषेतील व्याकरण, शब्दरचना, संदर्भ आणि सांस्कृतिक सूक्ष्मता ओळखून अनुवाद तयार करू लागले आहेत. तरी ते पूर्ण परिपूर्ण नसले तरी पूर्वीपेक्षा अधिक दर्जेदार अनुवाद या साधनांमधून मिळू लागले आहेत. आधुनिक तंत्रज्ञानामुळे भाषांतरित साहित्याचा व्याप केवळ पुस्तकापुरता मर्यादित न राहता ऑडिओव्हिड्युअल माध्यमांमध्येही वाढला आहे. चित्रपट, मालिका, माहितीपट, यामध्ये उपशीर्षक (सबटायटल) आणि डबिंगच्या स्वरूपात भाषांतर मोठ्या प्रमाणात वापरले जाते.

अशाप्रकारे पाहता भाषांतर आणि आधुनिक तंत्रज्ञान यांचा संगम हा केवळ साहित्यापुरता मर्यादित नसून तो जागतिक संवाद, सांस्कृतिक एकात्मता आणि शिक्षणज्ञानाच्या प्रसारासाठी अत्यंत महत्त्वाचा आहे. मात्र मानवी कल्पना आणि संवेदनशीलतेशिवाय ते अपूर्ण ठरते. त्यामुळे भविष्यात तंत्रज्ञान आणि मानवी अनुवादक यांचा समन्वय साधल्यास साहित्य व समाज दोन्ही अधिक समृद्ध होतील, यात शंका नाही.

सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम:

भाषांतर साहित्य आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा सकारात्मक व नकारात्मक परिणाम झालेला पाहावयास मिळतो.

पूर्वी एखाद्या साहित्यकृतीचे भाषांतर करण्यासाठी महिन्यापासून वर्षांपर्यंत वेळ लागत असे. आता तंत्रज्ञानामुळे भाषांतराची प्रक्रिया झपाट्याने होते.

तंत्रज्ञानामुळे भाषांतरित साहित्य केवळ विद्वानांपुरते मर्यादित न राहता सर्वसामान्य वाचकांपर्यंत पोहोचले आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थी देखील मोबाईलद्वारे इंग्रजी, फ्रेंच किंवा हिंदी साहित्य वाचू शकतो. ही सुविधा ज्ञानाचे लोकशाहीकरण घडवून आणते. तंत्रज्ञानामुळे भारतीय भाषांतील साहित्य जागतिक स्तरावर पोहोचले आहे. रवींद्रनाथ टागोरांच्या "गीतांजलीला" जागतिक प्रसिद्धी मिळाली. तसेच

आधुनिक मराठी, हिंदी, तमिळ किंवा बंगाली साहित्य देखील ईबुक्स व डिजिटल प्लॅटफॉर्ममुळे परदेशी वाचकांपर्यंत पोहोचले आहे.

मशीन ट्रान्सलेशन अनेकदा शब्दशः अनुवाद करते. यामुळे साहित्याचा खरा भावार्थ हरवतो, काव्यात्मकता, सूक्ष्म अर्थछटा किंवा सांस्कृतिक संदर्भ योग्य प्रकारे व्यक्त होत नाहीत. साहित्य हे केवळ माहिती नसून, त्यात भावना, कल्पनाशक्ती आणि कलात्मकता असते. तंत्रज्ञानावर आधारित भाषांतर ही कलात्मकता पूर्णपणे पकडू शकत नाही. त्यामुळे भाषांतरित साहित्याचा दर्जा कधीकधी कमी होतो.

मानवी अनुवादक साहित्याच्या भावनिक व मानसिक स्तरावर काम करतो. त्याच्या संवेदनशीलतेमुळे साहित्याचा आत्मा जपला जातो. तंत्रज्ञान मात्र केवळ व्याकरण व शब्दार्थावर भर देतो. त्यामुळे भावनिक व कलात्मक गुणवत्ता हरवते.

तंत्रज्ञानामुळे साहित्य सहज कॉपी करता येते. यामुळे कॉपीराईटचे उल्लंघन, प्रामाणिकतेचा अभाव आणि अनधिकृत अनुवाद यांसारख्या समस्या वाढतात.

जास्त प्रमाणात तंत्रज्ञानावर अवलंबून राहिल्यास मानवी अनुवादकांची सर्जनशीलता व कल्पकता कमी होण्याची शक्यता आहे. यामुळे भविष्यात साहित्याची मौलिकता धोक्यात येऊ शकते.

निष्कर्षः

भाषांतरित साहित्य आणि आधुनिक तंत्रज्ञानाचा हा संगम जागतिक पातळीवर सांस्कृतिक देवाणघेवाणीला नवी दिशा देतो. आधुनिक तंत्रज्ञानामुळे भाषांतर अधिक वेगवान, अचूक आणि सर्वसामान्य वाचकांसाठी सहज उपलब्ध झाले आहे. म्हणूनच मानवी अनुवादक आणि तंत्रज्ञान यांचा संतुलित वापर केल्यास भाषांतरित साहित्य अधिक समृद्ध, प्रभावी आणि सर्जनशील होऊ शकते. यामुळे साहित्याला जागतिकीकरणाचे नवे दार खुले होते आणि वाचकांना नव्या दृष्टिकोनातून विचार करण्याची संधी मिळते.

संदर्भ ग्रंथः

1. अनुवाद : मराठी भाषा आणि साहित्य – डॉ. गणेश मोहिते २००१ – पृष्ठ क्रमांक ५८
2. आधुनिक तंत्रज्ञान आणि मराठी भाषा – डॉ. जयश्री बाबर, २००८, पृष्ठ क्रमांक २४
3. आधुनिक भाषा तंत्रज्ञान आणि आधुनिकीकरण युद्धुब कथा. २०२५
4. "भाषा प्रसंग": ना. शि. ठकारे. २००७. पृष्ठ ५१.
5. बदलते मराठी साहित्य व संस्कृती संपा. विलास रणसूवे श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर २०१६.
6. "साहित्य संतुष्टी" सृष्टी प्रकाशन, बेळगाव. २०२२.

Funding:

This study was not funded by any grant.

Conflict of interest:

The Authors have no conflict of interest to declare that they are relevant to the content of this article.

About the License:

© The Authors 2024. The text of this article is open access and licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.